

## Ideologie și literatură în presa culturală a epocii comuniste

Prof. dr. Simona Antofi, Lect.dr. Nicoleta Ifrim  
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

**Abstract:** The Romanian Communist Age displays a special power relation between ideology and literary discourse, especially when discussing authorial strategies of text manipulation. The politically-oriented literary discourse makes up its own canon and values, converting meaning into ideological weapon.

**Keywords:** ideology, literary discourse, cultural media, authorial strategies

Contextul politizant al anului 1959 legitimează o literatură a perioadei în care demersul creator este puternic dublat de miza ideologică a directivelor realist-socialiste, subordonând astfel textul unui Centru de putere dominant activând ca orientare de tip canon în crearea de text literar. „Moartea libertății de expresie” despre care vorbește Ion Istrate (1, p.10) supra-ordonează scriitura de tip proletcultist, angajând diverse forme marcat auctoriale de expresie ideologică impusă. Este momentul declarării fățișe a alinierii ideologizante a textului și a autorului său, asumate atât ca fir organizator al discursului dar și al atitudinii creatoare. Convențiile realism-socialismului transgresează deschis operele, atât cele narative cât și cele poetice, structurând noi tipologii ale personajului, o anumită proiecție în Istorie și în Spațiu, toate asimilabile unui imaginar politic agresiv care anulează „vechile” valori de tip estetic. Modelele emergente spațiului sovietic populează noul „canon” literar, fixând impalcabil liniile de creație în virtutea cărora marile figuri creatoare ale literaturii române sunt revizuite din punct de vedere politic. Directivele jdanoviste enunțate la *Congresul Scriitorilor Sovietici* din 1934 sunt transplantate în spațiul literar românesc încât profilul scriitoricesc trebuie să oglindească fidel noua emergentă ideologie de orientare jdanovistă: „Noi spunem că realismul socialist este principala metodă a literaturii artistice sovietice și a criticii literare, iar aceasta presupune că romantismul revoluționar trebuie să intre în creația literară ca o parte integrantă, deoarece toată viața partidului nostru, toată viața clasei muncitoare și lupta sa constă în îmbinarea celei mai aspre, celei mai conștiente muni practice, cu cel mai măreț eroism și cele mai grandioase perspective.” (1, p.22) Așa cum remarca și Ion Istrate, autorul este subordonat unei legi asumate a „deontologiei staliniste” a scriiturii care vizează implicit și o evitare a „deviaționismului politic”, cheștiune tranșată în numerele 18-19 iulie 1958 ale *Scânteii*: sunt de ocolit „apolitismul” – refuzul de a reflecta realitatea prin prisma viziunii Partidului, „negativismul” – orientarea de tip critic asupra realității, „neutralismul” – atitudinea slab virulentă împotriva elementelor străine ideologiei, „servilismul” și „snobismul” – forme de subordonare față de perspectivele noncomuniste.

În acest context al așezărilor ideologice, vocea *Vieții românești* a anului 1959 legitimează critic direcția generală prin re-evaluări ale textelor literare în spirit ideologic. Primul număr, cel din ianuarie, deschide seria definitivării canonice prin Crohmălniceanu, cel care propune un prim model de „literatură nouă” – *De la potop încoace*, volumul lui V.Em.Galan, remarcabil prin „adevărata pasiune pentru realitate.” Autenticitatea faptică asumată în registru ideologizant reprezintă miza scriiturii deoarece „nu există bucată care să nu fie de strictă actualitate. *La răzeși* e o poveste din anii marii secete de după război și prezintă trezirea conștiinței unui sat înțepenit în tradiții de viață seculare. *A cincea roată la căruță* e un episod inspirat – ca să spunem așa – de comerțul socialist. *Alegeri* satirizează slugărnicia îmbrăcată în haina principialității. *Marin* e o schiță a noilor raporturi între țărănime și armata populară. *Ca scaiul* surprinde un tip de parazit social în derută și-i descrie reacțiile în fața mentalității morale noi” (2, p.152). Ocolind „scepticismul dizolvant al negativismului”, proza lui Galan are rezonanțe de muzicalitate sadoveniană, fapt care-i legitimează scriitura prin raportare la un model deja recunoscut al noii literaturi. Astfel, în

descendența tiparului, autorul este „atent la acțiune, la mișcarea violentă a pasiunilor umane”, deschizând „drumul către proza sobră, obiectivă, indicată în special când e vorba de construcții solide epice”, ceea ce anunță o necesară „maturizare” a scriiturii perioadei. (2, p.155) O astfel de literatură întreține o relație necesară de popularizare doctrinară, este adresată maselor muncitorești care nu mai prezintă apetență pentru scriitura de tip elitist. Este noul deziderat al artei, așa cum este el discutat de N.D.Coea în numărul 2 / februarie al *Vieții românești*: „literații și artiștii cari nu se adresau cu operele lor decât lumii bogate, pentru că numai în această lume erau înțeleși, își dau seama cu uimire că încep să găsească firi destoinice să-i înțeleagă și printre clasele celor obijduiți. Opera, care până atunci se adresase gustului rafinat, bolnav, al celor plictisiți de tot și de toate, opera care nu putea fi gustată și înțeleasă decât de minoritățile degenerare, se adresează acum mulțimilor mari, încearcă să le intereseze prin descrierea patimilor, frământările problemelor, idealurilor, cari sunt comune întregei omeniri. Și astfel arta care deschide și înalță inteligența muncitorului, e silită însăși să se prefacă, să se lărgească și să se înalțe” (3, pp.124-125). În această direcție se înscrie opera unui alt nou emergent model al perioadei – Francisc Munteanu, pionier al unei „literaturi a uzinelor, marilor șantiere de construcție, a acelei lumi a muncitorilor din marile industrii, care constituie avangarda vieții noastre sociale” (4, p.160). Romanul său, *Statuile nu rîd niciodată* oglindește fidel liniile directoare ale epocii, atât ca tipologie a personajului, cât și ca structurare a planurilor conflictuale: „Forțele reacționare care se opun comunistilor, metodele lor de luptă variate, mergând de la discreditare la crimă, crează intensitatea și dramatismul conflictului. Întregul roman (...) ilustrează în mod remarcabil imensul efort și sacrificiile grele pe care militanții comuniști le-au închinat cu desăvârșită modestie construirii socialismului. Suntem în fața unui roman al vieții muncitorilor noștri și al comunistilor, al psihologiei lor particulare și al profilului lor moral, domeniu încă puțin străbătut în literatura noastră actuală” (4, p.162). Logica personajului său o urmează pe ce gheristă, anti-estetizantă: „Gherea sublinia necesitatea unei concordanțe absolute între trăsăturile particulare, ale personajelor și acțiunea lor, pe baza datelor vieții reale. Observația respinge uniformizarea psihică, dar atrage atenția asupra legăturii logice dintre trăsături psihice divergente, complexe, în personalitatea unică a personajului. Fiecare element al psihologiei unui personaj trebuie să răspundă unei logici generale a acestuia și să fie validat de tendințele și acțiunile personajului respectiv” (4, p.173). La rândul său, discursul poetic este subsumat aceleiași ținte ideologizante, noii poeți venind pe „un teren dinainte pregătit, într-un climat literar care se află sub zodia ideologică a marxismului și în care se află clarificate probleme fundamentale pentru artă, ca necesitatea ei de a avea un mesaj moral superior, de a oglindi realitățile revoluționare etc” (5, p.175). „Conceptiile burgheze asupra artei”, esențial decadente și reacționare, nu pot decât compromite noul tip de discurs liric.

Vechile teme ale ruralității, cele ipostaziate de Slavici sau Rebreanu, nu mai satisfac din punct de vedere ideologic: este cazul lui Ion, căci „eroul lui Rebreanu îndeosebi îndeplinează incompatibilitatea dintre tendința de rezolvare individualistă a chestiunii pământului și păstrarea integrității morale (...). De n-ar fi pierit, cu țeasta sfărâmată de sapa lui George, Ion ar fi devenit un alt Vasile Baci, mai harnic, poate, mai strângător, dar, oricum, un chiabur, un exploatator al semenilor și, poate, victima unui alt Ion” (6, p.128). Orientarea „poporanistă” a discursului este virulent criticată în spirit marxist, mai ales pentru că, fiind „doctrină creată în sânul burgheziei, menită să producă diversiune, poporanismul a creat și răspândit și la noi mitul trăinicieii micii gospodării agricole, mit pe care realitatea socială îl zdruncină din temelii. (...) Viața a demonstrat cu logica ei implacabilă, că epilogul *dramei pământului* nu poate fi altul decât aderarea țărănimii muncitoare la acțiunea revoluționară întreprinsă de proletariat sub conducerea avangardei lui. O asemenea perspectivă n-a fost întrevăzută nici de Rebreanu, nici de alți

scriitori din trecut situați politic, în cel mai bun caz, pe poziții progresiste dar care nu ajunseseră la o interpretare științifică a fenomenelor sociale” (6, pp.129-130). Sentimentul individualist al posesiunii, ca unic mesaj în construcția personajului rebrenian, contravine ideologiei realist-socialiste: „Dar, oare, un țăran poate fi o individualitate, un cineva, numai în calitate de proprietar individual de pământ? Judecând după unele manifestări ale lui Ion, patima agonisirii pământului nu i-ar fi fost generată țăranului de anumite orânduiri sociale, ci ar constitui un atribut psihic fundamental și imuabil al acestuia” (6, p.132). Contra-exemplul este „romanul setei de pământ” al lui Titus Popovici, *Setea*, cel care reflectă o nouă perspectivă, perfect încheșată ideologic, asupra temei ruralității din epoca proletcultistă. „Pentru un Mitru Moț și pentru masa țăranilor săraci din Lunca, pământul nu mai reprezintă însă ceea ce reprezenta odată pentru Ion. Atitudinea conservatoare, înapoiată, atitudinea lui Ion în problema pământului o personifică în roman Ana; acesteia i se opune noua atitudine, al cărei exponent este un alt Ion, câștigat politicii partidului clasei muncitoare – Mitru. (...) Meritul cărții lui Titus Popovici este acela de a fi izbutit să reliefeze caracterul revoluționar al reformei agrare din 1945, de a fi intuit saltul produs nu numai în existența materială, dar și în conștiința maselor țărănești datorită împlinirii unui mare vis nutrit de sute de generații. Țăranii săraci zugrăviți în *Setea* își dau seama că împroprietărirea lor e opera partidului comunist” (6, pp.132-133). Noul model de scriitură epică este dublat de un altul, dar care va rezista „obsedantului deceniu”, impunându-se ulterior pe alte criterii, dominant estetice, în literatura română – nuvelele lui Marin Preda. În spirit ideologizant, Dumitru Micu remarcă doar doza politizantă a scriiturii care respectă miza nou ocurentă a tipologiei personajului de extracție rurală: „Nuvelele lui Marin Preda conțin, vădit, cea mai aprofundată analiză a transformării psihologiei țăranilor săraci în perioada trecerii de la capitalism la socialism, întresprinsă până acum în literatura noastră.(...) În desăvârșită concordanță cu adevărul vieții, operele epice de inspirație rurală apărute în anii puterii populare scot în lumină faptul că, pentru țăranul muncitor, ca și pentru toate categoriile de oameni ai muncii, ținta aspirațiilor o formează viața liberă, demnă, îmbelșugată, a cărei concretizare el n-o concepe neapărat sub imperiul proprietății particulare asupra lotului de pământ” (6, p.141). De-personalizarea eroului individual în favoarea plasării eroului colectiv în prim-planul discursului este și miza intrinsecă a poeziei noi, pentru că atunci „când scrie despre revoluție, despre omul nou, despre comuniști, poetul revoluționar scrie în mare măsură și cu totul organic, iar concepția marxist-leninistă alimentează neîncetat această funcție specifică poeziei, călăuzind pe poet spre zonele revoluției, în care se desfășoară activitatea constructivă pentru socialism a omului de astăzi – zone lirice prin excelență” (7, p.176). Devierea de la norma modernistă este asumată drept scop al actului creator: „Revendicând adâncirea lirismului prin subconștient, curente moderniste, care dădeau tonul la noi în epoca anterioară eliberării, exprima în fond orientarea anti-lirică a vieții burgheze, incapacitatea funciară a lumii burgheze de a produce poezie, inaderența ei la poezie. De la sămănătorim la simbolism și apoi la suprarealism curente caracteristice ale acestei epoci barau calea de manifestare a lirismului autentic. (...) Lirica nouă, creația epocii noastre, nu se distinge numai prin forța ideilor sale, ci și prin forța sa emoțională, prin patos, prin sentiment” (7, p.181). Refuzând senzorialul și individualul în favoarea colectivului și „intelectualizării” ideologice, poezia de tip revoluționar secondează demersul doctrinar deschis al întregii literaturi a perioadei. Marcată de cele două condiții funcționale obligatorii, „accesibilitatea” și „democratismul expresiei”, textul poetic refuză „obscurizarea” de nuanță modernistă, burghez-decadentă: „Simplitatea se referă în primul rând la organizarea limpede, lipsită de arbitrar, a substanței lirice, la siguranța conturului artistic, la claritatea fără echivoc a mesajului său ideologic și uman” (8, p.152).

Analiza articolelor autorizate de voce a critică a *Vieții românești* din anul 1959 prezintă o permanentă raportare a imaginarului literar la cel doctrinar, textele literare nedepășind limitele ideologice ale canonului realist-socialist. Noi profiluri narative sau lirice se insinuează din ce în ce mai fățiș în universul creator, obligând autorul și lectorul la decodarea ideologică a mesajului.

#### **Bibliografie**

Istrate, Ion, *Panorama romanului proletcultist (1945-1964)*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

Crohmălniceanu, Ov. S., „De la potop încoace” – nuvele de V. Em. Galan, în „Viața românească”, nr. 1 – ianuarie 1959.

Coccea, N. D., *Arta și socialismul*, în „Viața românească”, nr. 2 – februarie 1959.

Vitner, Ion, *Creatori și opere. Francisc Munteanu*, în „Viața românească”, nr. 2 – februarie 1959.

Horodincă, Georgeta, *Cea mai tânără generație de poeți*, în „Viața românească”, nr. 2 – februarie 1959.

Micu, Dumitru, *Epica transformării socialiste a satului*, în „Viața românească”, nr. 3 – martie 1959.

Raicu, Lucian, *Note despre originalitatea poeziei actuale*, în „Viața românească”, nr. 4 – aprilie 1959.

Raicu, Lucian, *Accesibilitatea – condiție a poeziei noi*, în „Viața românească”, nr. 5 – mai 1959.